

V. ARTYKUŁY RECENZYJNE

MARCELI KOSMAN (Poznań)

O dziejach prawoznawstwa w Czechach u progu czasów nowożytnych.

Uwagi w związku z dziełem Karela Malý'ego i Ladislava Soukupa¹

Nakładem renomowanego Wydawnictwa Karolinum pod auspicjami Almae Matris Pragensis ukazał się imponujący zawartością, a już na pierwszy rzut oka także objętością (ponad tysiąc stron druku!), zbiór rozpraw poświęconych rozwojowi państwa i prawa w Czechach, epoki zapoczątkowanej klęską narodową pod Białą Górą, a zwieńczonej odzyskaniem niepodległości w ramach republiki czesko-słowackiej w wyniku pierwszej wojny światowej, czyli w dobie dominacji Habsburgów i odrodzenia narodowego. Klasa polityczna, a z czasem i całe społeczeństwo wyciągnęły wnioski z dotychczasowych form oporu przeciw obcej dynastii, zarzucając po masakrze u progu wojny trzydziestoletniej zbrojną walkę, która okazała się nieskuteczna i przyjmując swoistą koabitację z Wiedniem. Dzieło zostało przygotowane przez grono około 30 historyków ustroju (głównie z Uniwersytetu Karola, dalej: UK) oraz instytutów Czeskiej Akademii Nauk w Pradze, ale również z udziałem innych ośrodków akademickich w kraju i kilku (9) badaczy z krajów sąsiednich, pod redakcją byłego rektora UK, Karela Malý'ego i Ladislava Soukupa.

Referaty zostały zaprezentowane na początku września 2005 roku podczas międzynarodowej konferencji zorganizowanej w historycznej siedzibie praskiego uniwersytetu. W inauguracyjnym ją wystąpieniu Karel Malý nawiązał do dwu wcześniejszych spotkań z tego cyklu, z których pierwsze, zorganizowane przez Wydział Prawa UK wspólnie z Instytutem Historii Czeskiej Akademii Nauk, dotyczyło początków czeskiego prawodawstwa (od wydania pierwszego zbioru praw w monarchii stanowej do jej upadku wraz ze zwycięstwem absolutyzmu, tj. w latach 1500-1618), kolejne zaś – rozwoju prawa w Czechosłowacji z lat 1945-1989 (a więc od końca drugiej wojny światowej

¹ *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Sborník příspěvků uspořádali prof. dr. h.c. JUDr. Karel Malý DrSc., doc. JUDr. Ladislav Soukup CSc. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum (Praha) 2006, ss. 1006 (dalej: VCU).

do likwidacji reżimu komunistycznego i odbudowy ustroju demokratycznego). Plon obu spotkań został opublikowany drukiem; pierwszemu poświęcimy chwilę uwagi, jako że był integralnie związany z tematyką konferencji z 2005 roku, stanowiąc jej solidną podbudowę, zresztą w znacznym stopniu z udziałem tych samych historyków i historyków ustroju. W obu wypadkach – mając na uwadze europejski kontekst badań – zaproszono do udziału znawców zagadnienia z krajów sąsiednich.

Prawoznawstwo, w szczególności nauka historii prawa, podobnie jak i cała czeska (czechosłowacka) humanistyka, wyszło obronną ręką z trudnego dla nauki okresu po drugiej wojnie światowej, zwłaszcza po stłumieniu praskiej wiosny z 1968 roku. Wyciągnięto wnioski z historycznych doświadczeń typu zarówno romantycznego, jak i pozytywistycznego, zwłaszcza z tamtych poprzedzających w dalekiej przeszłości zwycięstwo absolutyzmu, jak i tych znacznie bliższych, związanych z Wiosną Ludów oraz skutecznym rozwojem odrodzenia narodowego w drugiej połowie XIX wieku.

W okresie międzywojennym Wydział Prawa, dla którego wzniesiono wówczas elegancki i pojemny gmach, był jednym z pięciu na uniwersytecie czeskim w Pradze (pozostałe to teologiczny, medyczny, filozoficzny i przyrodniczy), obok którego istniał uniwersytet niemiecki z analogicznymi fakultetami. Tematyka historyczno-ustrojowa zajmowała poczesne miejsce w badaniach, co zaowocowało licznymi wartościowymi publikacjami². Po 1945 roku, kiedy ostatecznie ukształtowało się 12 wydziałów, prawny (obejmował on również pion ekonomiczny) wśród nich zajmował poczesne miejsce, podlegając wraz z całym szkolnictwem wyższym uzależnionym od sytuacji politycznej i od wzorów radzieckich reformom; jedną spośród ośmiu katedr prawnych, Historii Państwa i Prawa, przez ponad trzydzieści lat kierował akademik Václav Vaněček (1905-1985), badacz o dorobku międzynarodowym. W 1980 roku miejsce jego zajął Milošlav Doležal (ur. 1926)³. Po klęsce praskiej wiosny widoczny był regres zwłaszcza w zakresie kadrowym: w 1973 roku zanotowano spadek o 7,5% w stosunku do roku 1967, zwłaszcza w odniesieniu do profesorów – liczba ich wynosiła zaledwie 8 (31 docentów, 34 asystentów), w ciągu dekady zwiększyła się do 14, docentów do 32 (1984 r.). Natomiast liczba asystentów wzrosła o 49%⁴. Po aksamitnej rewolucji dokonała się naturalna selekcja, która objęła osoby skompromitowane, natomiast powrócili starsi, odsunięci od nauki i dydaktyki badacze; aktywność, nie ograniczoną politycznymi rygorami, w pozytywnym znaczeniu mogła wykazywać znaczna część młodszej kadry. Podejmowano zwłaszcza na szeroką skalę, praktycznie

² Valentin Urfus, *Právnícká fakulta*, w: *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. IV: 1919-1990, Praha 1998 (dalej: DUK IV), s. 88-91; zob. O badaniach na uniwersytecie niemieckim (liczba studentów była przeciętnie w całym tym okresie o połowę niższa niż na uniwersytecie czeskim), *ibidem*, s. 197-199.

³ Zdeněk Pousta, *Právnícká fakulta (1945-1990)*, s. 384 nn.

⁴ *Ibidem*, s. 387.

uniemożliwiane wcześniej – przynajmniej drogą oficjalną – kontakty międzynarodowe. Zostały one zdynamizowane w sposób szczególny przez Uniwersytet Karola za kadencji Karola Mały’ego i prorektora do spraw kontaktów z zagranicą Jaroslava Pánka, zarazem dyrektora Instytutu Historii Czeskiej Akademii Nauk, a obecnie jej wiceprezesa⁵.

Obaj wspomniani luminarze nauk społecznych zorganizowali pierwszą z wymienionych konferencji międzynarodowych, nawiązującą do ustawodawstwa władcy z litewsko-polskiej dynastii, Władysława Jagiellończyka, ogłoszonego u progu XVI stulecia w jego pięćsetną rocznicę. Doskonale przygotowane dwudniowe spotkanie zostało zorganizowane w prawdziwie renesansowym wystroju⁶ 7 i 8 grudnia 2000 roku w salach najstarszej części Karolinum, z oprawą artystyczną (muzyka dawna); zostało podzielone na cztery części, z wyodrębnionym obszernym podsumowaniem. Pierwsza dotyczyła społeczeństwa i prawa na ziemiach Korony Czeskiej w okresie między rozporządzeniem wspomnianego króla i Konfederacją Czeską, zakończoną klęską zadaną z całą bezwzględnością przez Habsburgów. W jej ramach obaj organizatorzy przedstawili w panoramicznych referatach obrazy państwa czeskiego i społeczeństwa stanowego u progu doby nowożytnej w świetle ustaw krajowych (J. Pánek) oraz kultury prawnej w czeskim państwie stanowym (K. Mały). Historyk – sięgając do wcześniejszych rozwiązań ustrojowych w końcu XV wieku na obszarze innych państw środkowoeuropejskich (Bawaria, Saksonia) – ukazał ewolucję stosunku między władzą monarchy i aspiracjami stanów w świetle ustawodawstwa od czasu Jagiellona (miał on zachować funkcje ceremonialne i arbitrażowe, i został zdecydowanie ograniczony przez stany w swych uprawnieniach) poprzez drugą z 1530 roku (nie wprowadzała zmian w cztery zaledwie lata po objęciu tronu przez Habsburgów) i trzecią z 1549 roku, która sygnalizowała zasadniczy zwrot na rzecz monarchy (Ferdynand I w dwa lata po stłumieniu buntu stanów na płaszczyźnie prawnej podporządkował sobie opozycję). Konfrontacja dwóch skrajnych postaw w la-

⁵ Szerzej zob. Marcell Kosman, *Humanista znad Weltawy*, w: *Na obrzeżach polityki*, część czwarta. Praca zbiorowa. Poznań 2007 (w druku).

⁶ Wśród referentów – kilku wystąpiło dwukrotnie – obok 13 Czechów (9 z Pragi, 1 z Pilzna, 3 z Brna) wyniki swych badań przedstawili 11 przedstawicieli krajów sąsiednich: Słowacji (Bratysława – 1), Niemiec (Lipsk – 2, Augsburg – 1, Jena – 1), Austrii (Linz – 1) i Polski (Wrocław – 1, Opole – 3, Poznań – 1). Plon obrad został w krótkim czasie ogłoszony w pięknie wydanym tomie, w którym obok pełnych tekstów wystąpień w językach ojczystych referentów zostały ogłoszone obszernie skróty ich wystąpień w dwu pozostałych – czeskim, niemieckim i polskim: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619) – Die Wladislawische Landesordnung und die Anfänge der verfassungsmäßigen Ordnung in der böhmischen Ländern (1500-1619) – Władysławowska ustawa krajowa i początki konstytucjonalizmu na ziemiach czeskich (1500-1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.-8. prosince 2000 v Praze*. Uspořádal Karel Mały a Jaroslav Pánek. Redakčně připravil Dalibor Janiš. *Historický ústav Akademie věd České republiky – Ústav právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2001*. Tłumaczenie na język polski Elżbieta Baron, na niemiecki Thomas Krzenck, ss. 460 (dalej skrót: VZZ).

tach 1554-1556 doprowadziła do kompromisu, którego wyrazem stała się czwarta ustawa krajowa z 1564 roku. Była ona wyrazem obustronnego realizmu i w konsekwencji przetrwała aż do początku wojny trzydziestoletniej. J. Pánek zwraca uwagę na konflikty wyznaniowe (monarcha i szlachta katolicka dążyli do „zjednoczenia w wierze” jedynie słusznej, czyli własnej, stanowiący zaś większość ewangelicy bezskutecznie domagali się ustanowienia protestanckiego Kościoła narodowego) oraz na specyfikę wewnętrzną pięciu części Korony (Czechy, Morawy, Śląsk, obie marchie łużyckie) oraz dążenia emancypacyjne elit czterech spośród nich, dążących do całkowitego zrównania na płaszczyźnie prawnej z Królestwem⁷. Autor, wytrawny znawca wieku XVI, wyniki swoich dociekań niejednokrotnie przedstawiał również na gruncie polskim, podczas konferencji i w pracach zbiorowych⁸. Drugi z referentów ukazał kulturę prawną tego samego okresu z punktu widzenia badacza ustroju, sytuując lata 1500-1619 jako epokę między czasami z przewagą prawa zwyczajowego i początkami nowożytnego prawa, która przezwyciężyła archaizm tej poprzedniej, a w niektórych dziedzinach osiągnęła znaczne sukcesy (zwłaszcza w prawie karnym humanizacja pozycji oskarżonego, kwestia domniemanej niewinności). Autor jako zasadę stanowej kultury prawnej poddał analizie kwestię ciągłości i tradycji, wskazał też na ograniczony zakres recepcji prawa rzymskiego, głównie widoczny w miastach, a także na wyważony wpływ Kościoła⁹.

Zasadnicze miejsce zajmuje część druga: *Ustrój ziem Korony Czeskiej na początku czasów nowożytnych*, złożona z ośmiu referatów, z których pierwszy – autorstwa Franciszka Šmahela, zarysował przemiany struktury stanowej Regni Bohemiae, następne zaś poświęcone zostały wybranym problemom (gena za ustaw Władysława Jagiellończyka, idei sprawiedliwości w ustawach krajowych, konfederacji z 1619 roku) oraz prawodawstwu lokalnemu (Morawy,

⁷ VZZ, s. 13-54. Tekst został ozdobiony drzeworytami oraz reprodukcjami tekstów prawnych z XVI wieku.

⁸ M.in.: *Osobowość Wilhelma z Rožemberka, polityka czeskiego doby Renesansu i kandydata do korony polskiej*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska*. Warszawa 1997, s. 287-296; *Wizja Europy środkowej w Czechach XVI wieku (od aliansu antytureckiego do konfederacji ewangelickiej)*, w: *Kultura polityczna w Polsce*, t. III: *Wizje przyszłości*. Poznań 2000, s. 103-118; *Czeska elita arystokratyczna XVI wieku i jej stosunek do Polski (na przykładzie „wicekróla” Wilhelma z Rožemberka i biskupa Stanisława Pawłowskiego)*, w: *Kultura...*, t. III: *Elity dawna i nowe*. Poznań 2005, s. 63-78; *Ferdynand I i stany czeskie (Polityka integracyjna założyciela monarchii habsburskiej i reakcja na nią w środowisku czeskim)*, w: *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Sereďyce w 75 rocznicę urodzin i 45-lecie pracy naukowej*, Opole 2004, s. 237-250; *Czesi i Polacy w tysiącletniej historii (Przemiany modelu sąsiedztwa i współzycia)*, „Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości. Instytut Historii Politycznej”. Zeszyt 1(13) 2001, s. 37-53.

⁹ VZZ, s. 55-66. Pełne teksty referatów obu czeskich badaczy zostały w wersji polskiej opublikowane w tomie: *Aere perennius. Profesorowi Gerardowi Labudzie dnia 28 XII 2001 w hołdzie*, Poznań 2001 (K. Mały, *Kultura prawna w stanowym państwie czeskim*, s.15-28; J. Pánek, *Spoleczeństwo czeskie i państwo w ustawach krajowych XVI i XVII wieku*, s. 29-42).

Śląsk, Górne i Dolne Łużyce)¹⁰. Część III dotyczy różnych aspektów systemu konstytucyjnego (ochrona własności, proces, poddani i ich sytuacja prawna, polityka religijna, edycje ustaw krajowych i źródeł konstytucyjno-historycznych, dotyczących dziejów ziem czeskich u progu epoki nowożytnej)¹¹. Część IV ma charakter komparatystyczny, obejmuje problematykę ówczesnych ustaw konstytucyjnych Europy Środkowej w perspektywie porównawczej. Spośród ośmiu autorów siedmiu reprezentuje tu zagranicę¹², a gospodarzy jedynie Dalibor Janiš, który – podobnie jak Jozef Klimko z Bratysławy – zajął się ustawodawstwem Królestwa Węgierskiego (*Tripartitum Verböczego*). Hans Schlosser z Augsburga omówił ustawy krajowe Bawarii z XVI i XVII wieku, Gerhard Lingelbach z Jeny poddał szczegółowej analizie *Konstytucję Elektoratu Saksonii*, Herbert Kalb z Linzu ustawy Górnej Austrii jako austriackiego kraju dziedzicznego Habsburgów. Pozostali referenci pochodzili z Polski, a ich wystąpienia dotyczyły obu części składowych Rzeczypospolitej szlacheckiej¹³.

Tom pokonferencyjny zamyka część V, w której Jaroslav Pánek dokonał podsumowania obrad nad czeskimi ustawami krajowymi w kontekście zmian konstytucyjnych w Europie Środkowej XVI i początków XVII wieku¹⁴. Nawiązując do wygłoszonych referatów i dyskusji, zauważył m.in.: „W Europie Środkowej nie ma tradycji prowadzenia systematycznych badań porównawczych, dopiero tworzone są ku temu podstawy, ale nie ulega wątpliwości, że prace w tym kierunku będą kontynuowane, także po zamknięciu i wydaniu tej publikacji”¹⁵. Przypomniał podejmowane przez historyków pionierskie badania komparatystyczne nad Europą Środkowo-Wschodnią przełomu wieków średnich i nowożytnych – Gottfrieda Schramma na seminarium we Fryburgu Bryzgowijskim (Albrecht-Ludwigs Universität) oraz uczestniczącego w praskim spotkaniu Winfrieda Eberharda z Lipska (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas), a także rezultaty badań prowadzonych

¹⁰ VZZ, s. 71-206.

¹¹ VZZ, s. VZZ, s. 207-292. Autorami są tu Karel Malý, Marta Kadlecová (Brno), Ladislav Soukup (Praha), Winfried Eberhard (Leipzig) i Petr Kreuz (Praha).

¹² Należałoby do tej grupy dodać Kazimierza Orzechowskiego z Wrocławia, którego referat (*Rola przywileju króla Władysława z 1498 r. w dziejach śląskiego parlamentaryzmu stanowego*) został umieszczony w dziale II (VZZ, s. 153-164).

¹³ Włodzimierz Kaczorowski i Jan Serejda, *Polskie konstytucje sejmowe od końca XV do połowy XVII wieku* (VZZ, s. 347-360); Marcei Kosman, *Ewolucja ustrojowa i początki konstytucjonalizmu w Wielkim Księstwie Litewskim na tle prawodawstwa Polski i Europy środkowej XVI – połowa XVII wieku* (s. 361-376); Janusz Dorobisz, *Prawo a praktyka konstytucyjna za pierwszych Wazów: 1587-1648* (s. 377-384) – referat wydrukowany, ale nie przedstawiony na konferencji z powodu nieobecności autora.

¹⁴ VZZ, s. 403-442. Całość zamyka wykaz skrótów oraz ilustracji (jest ich 49 całostronicowych, z tego znaczna część barwnych – poczesne miejsce zajmują reprodukcje kart tytułowych oraz tekstów publikacji pierwotnych ustaw czeskich, a także kilku niemieckich, śląskich i polsko-litewskich) zaczerpniętych ze zbiorów w Pradze (Muzeum Narodowe, Biblioteka na Strachowie) i Brnie (Biblioteka Krajowa Morawska, Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Masaryka) oraz informacje o autorach.

¹⁵ VZZ, s. 430.

przez Międzyuczelnianą Katedrę Historii Parlamentaryzmu w Opolu¹⁶. W syntetycznym, ale szczegółowo udokumentowanym ujęciu zwrócił uwagę na 1) konsolidacyjne dążenia stanów i charakter ustaw krajowych na ziemiach Korony Czeskiej, 2) powstanie ustaw krajowych w XVI wieku jako wynik rywalizacji między monarchą i stanami, 3) charakter ustaw w innych krajach Środkowej Europy, specyfikę Bawarii i Saksonii, dziedzicznych ziem habsburskich, Węgier i Rzeczypospolitej z uwzględnieniem różnic między Koroną i Wielkim Księstwem Litewskim, 4) zagadnienie integracji państwa w ustawach krajowych i systemie konstytucyjnym, wreszcie wskazał 5) Czeską Konfederację [*Confederatio Bohemica*] z 1619 r. jako przykład nowożytnej konstytucji.

Na uwagę zasługują celne postulaty badawcze w zakresie analizy porównawczej prawodawstwa krajów regionu (obszary czesko-węgiersko-polski oraz Austrii i sąsiednich państw ówczesnej Rzeszy niemieckiej. Pozwoli to kontynuować prace komparatystyczne nad procesami tworzenia się nowoczesnego państwa. Przed historykami autor postawił kolejne zadanie – to jest badania nad rozwojem kultury prawnej i politycznej tego regionu Europy w okresie kształtowania się scentralizowanych i federacyjnych państw na przełomie średniowiecza i ery nowożytnej, zauważając: „O ile uda się (...) osiągnąć istotne wyniki, to pomijana dotychczas Europa Środkowa mogłaby zająć bardziej dostojne miejsce w interpretowaniu historii starego kontynentu w okresie wczesnej nowożytności”¹⁷.

I ten postulat w znacznym stopniu po kilku latach doczekał się realizacji dzięki wspólnym badaniom podjętym przez Instytuty Akademii Nauk Czech i Polski, których rezultaty zostały zaprezentowane na XX Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Sydney (lipiec 2005 r.) w ramach tematu specjalnego: *Kultura polityczna w Europie Centralnej w kontekście europejskim i światowym*. Badania prowadzone pod auspicjami obu narodowych Komitetów Nauk Historycznych zaowocowały dwoma tomami w jednolitej szacie graficznej, z których pierwszy, obejmujący wieki średnie i czasy nowożytne do XVIII wieku z udziałem 19 autorów (9 Czechów, 7 Polaków, 1 Niemiec, 1 Austriak, 1 Węgier), poprzedzony syntetycznym zarysem problematyki pióra obu dyrektorów, Stanisława Byliny i Jaroslava Pánka, przygotowano w Pradze i poddano wcześniej dyskusji na konferencji w Pardubicach. Uwzględniono w nim Czechy, Polskę wraz z Litwą, Węgry i Austrię w aspekcie narodowym oraz związków między tymi państwami i społeczeństwami, zwłaszcza od czasu przemian doby Odrodzenia¹⁸. Tom drugi, firmowany przez Warszawę

¹⁶ Jej twórcą był Jan Seredyka, a do istotnych osiągnięć należało opublikowanie – również w trzech językach środkowoeuropejskich – pracy zbiorowej pt. *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*. Opole 2000.

¹⁷ VZZ, s. 441.

¹⁸ *Political Culture in Central Europe (10th-20th Century)*. Part I: *Middle Ages and Early Modern Era*, Edited by Halina Manikowska and Jaroslav Pánek in cooperation with Martin Holý. Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague – Institute of History, Polish Academy of Sciences, Warsaw-Prague 2005, ss. 389.

(również 19 tekstów, w tym 5 z Polski, 9 z Czech, 1 ze Słowacji, 2 z Niemiec, 1 z Węgier, 1 z Litwy), poświęcony został wiekom XIX i XX¹⁹.

Wspomniany na początku niniejszego omówienia tom stanowi więc kontynuację badań systematycznie prowadzonych w ostatniej dekadzie przez historyków i historyków państwa i prawa z Uniwersytetu Karola oraz Akademii Nauk Republiki Czech z udziałem badaczy reprezentujących pozostałe ośrodki uniwersyteckie w kraju i za granicą. Karel Malý, otwierając konferencję poświęconą trzystuleciu 1618-1918, nawiązał do poprzedniej i nakreślił sytuację kraju pod panowaniem Habsburgów od Białej Góry do odzyskania wspólnie ze Słowakami państwowości. Po jego wystąpieniu zabierało głos w układzie chronologicznym 34 referentów, pośród nich 8 z zagranicy²⁰. Jako pierwszy zabrał głos J. Pánek, który ukazał ewolucję państwa czeskiego i jego prawodawstwa od czasów monarchii stanowej do absolutystycznej z elementami kontynuacji i zasadniczych zmian²¹. Organizator konferencji z kolei zwrócił uwagę na znaczenie konfederacji i obu ustaw z początku XVII wieku, zaś Josef Válka w syntetycznym wystąpieniu scharakteryzował absolutyzm barokowy²².

Kolejni autorzy przeanalizowali sytuację na Morawach, Górnych Łużycach i w województwie frydlańskim. Dalsza grupa tematyczna dotyczy symboliki władzy w okresie Baroku²³, politycznego wymiaru koronacji²⁴ oraz funkcji kultu Jana Nepomucena jako narodowego patrona Czech w XVIII wieku. Owo stulecie zamykają rozważania nad miejscem kraju w monarchii Habsburgów, zaś epoki przełomu – który symbolizowała dla wiedeńskich Habsburgów z woli Napoleona zmiana ich cesarskiej pozycji, z „rzymskiej” na austriacką – dotyczy gruntowne studium Eduarda Maura na temat ojczyzny, narodu i państwa w opinii ludowego dziejopisa z lat 1740-1830, czyli w schyłkowym okresie dawnego społeczeństwa²⁵. Osobne miejsce w dziejach ustawodawstwa zajmują Morawy XVIII i pierwszej połowy XIX wieku oraz rok 1848 na ziemiach niemieckich, czeskich i austriackich, sejm ziemski w Czechach, prawa i wolności obywatelskie w ustawach austriackich oraz – tekst szczególnie ważny – czeskie prawo państwowe w XIX wieku²⁶. Wiele

¹⁹ *Political Culture...*, Part II: *19th and 20th Centuries*. Edited by Magdalena Hułas and Jaroslav Pánek in cooperation with Roman Baron, Warsaw 2005, ss. 367.

²⁰ M.in. 2 z Polski, pozostali z Niemiec.

²¹ VCU, s. 13-29.

²² VCU, s. 45-79.

²³ Jiří Mikulec, *Tradice a symbolika české státnosti u barokních vlastenců*, s. 171-191 (gruntowne i bogato udokumentowane studium).

²⁴ Jiří Hrbek, *Politický rozměr českých barokních korunovaci*, s. 192-214 (1627, 1646, 1656, 1723 – koronacje Ferdynanda III, Ferdynanda IV, Leopolda I i Karola VI), autor nie zatrzymuje się bliżej przy koronacji Marii Teresy z 1743 r.

²⁵ Eduard Maur, *Vlast, narod a stát v Čechách v očích lidového kronikáře na sklonku existence tradiční společnosti (1740-1830)*, s. 250-287.

²⁶ Pavel Maršálek, *České státní právo v 19. století*, s. 468-487.

miejsca zajmują czasy odrodzenia narodowego i przedsiębrane wówczas kroki do uzyskania prerogatyw stanowiących podstawy do odzyskania samodzielności państwowej.

Dla celów porównawczych nie poskąpiono miejsca tematyce polskiej (czasy od wymarcia Jagiellonów do abdykacji Jana Kazimierza²⁷; wpływ prawa czeskiego na polskie w latach 1618-1918²⁸), niemieckiej (Królestwo Saksonii²⁹) i oczywiście austriackiej³⁰. Uzupełnienie dla bogato z reguły udokumentowanych tekstów syntetycznych i analitycznych stanowi część materiałowa (s. 793-1001).

Vladislavské zřízení zemské oraz *Vývoj české ústavnosti*, fundamentalne zbiory studiów nad prawem i jego społecznym odbiorem między czasami Władysława Jagiellończyka a rozpadem monarchii Habsburgów, stanowią trwałe osiągnięcie nauki czeskiej na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia, wyraz współpracy ośrodków naukowych w kraju pod egidą Pragi, a w niej – owocnych związków między historykami i badaczami dziejów prawa, Uniwersytetem Karola i Akademią Nauk. Na uwagę zasługuje też udział w programach badawczych znad Wełtawy przedstawicieli krajów sąsiednich, w tym Polski.

²⁷ Edward Opaliński, *Staatspolitische Sonderinstitutionen in der Adelsrepublik Beider Nationen in den Jahren 1572-1668*, VZZ s. 158-170.

²⁸ Marian Małecki, *Über die Einflüsse des böhmischen Rechtes auf das polnische Recht seit der Schlacht am Weißen Berge bis zum Jahre 1918. Die ausgewählten Probleme*, s. 741-756.

²⁹ Gerhard Lingelbach, *Entwicklung der Böhmischen Verfassungsmässigkeit in den Jahren 1678-1918. Der Konstitutionalismus im Königreich Sachsen im 19. Jahrhundert*, s. 337-357.

³⁰ Karel Malý, *Die allgemeinen Rechte der Staatsbürger in Österreich in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, s. 432-450.